

BİR ODADAN BİR KENTE BİR “BEDEN” OLARAK MEKÂNI İŞİTMEK: MEKÂN TASARIMI İÇİN SES

From a Room to a City Hearing Space as a “Body”: Sound for Space Design

Aylin YAMANDAĞ ÖNER¹, Özge KANDEMİR²

ÖZET

Ses; insan, mekân ve aralarındaki ilişkide, havadaki basit bir titreşime indirgenemeyecek derinlikte bir kavramdır. Mekân; ses için bir bedene dönüştüğünde, işitsel yollarla kavranan bir bilgi kaynağı haline gelmektedir. Edinilen bu bilgiler deneyime dönüşürken, bir mekânı da bir yer haline getirmektedir. Dolayısıyla bir “beden” olarak mekânı işitmek, onu bir yer haline dönüştüren işitsel özellikleri kavramayı gerektirmektedir. Bu kavrayış aynı zamanda, bir odadan bir kente yaşanan mekânların üretilmesinde, ses olgusunun ve işitsel deneyimin ne derece önemli olduğunun farkına varılmasını sağlamaktadır. Oysaki günümüzde görme duyusunun diğer duyularla olan doğal etkileşiminden yalıtılarak, mekân tasarımı ve deneyiminde ayrıcalıklı kılındığı, bu yönde teoriye ve uygulamaya yönelik çalışmaların yoğunluk kazandığı görülmektedir. Buna karşın ses, nesnel ve tinsel özülle bütünlük olarak deneyimlenen mekânlar için, yeri doldurulamaz nitelikler barındırmaktadır. Bu durum fiziksel ve psikofiziksel özellikleriyle sesin incelenmesini ve mekân tasarımına yönelik verilerinin değerlendirilmesini hedefleyen çalışmaların artırılmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda ele alınan çalışma; fiziksel, bilişsel, psikolojik ve kültürel bağlamda sesin, insanın mekânla kurduğu ilişkide neleri ifade ettiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Literatür taramasıyla disiplinler arası bir yaklaşımla elde edilen veriler ses kavramının tanımlanmasına ve sesin mekân tasarımına yönelik özelliklerinin ortaya konulmasına yönelik değerlendirilmiştir. Bu özellikler, kişilik ve kimliğin aktarım aracı olarak ses; iç ve dış dünyaya ilişkin mesajların taşıyıcısı olarak ses; deneyimi olanaklı kılan araçlardan biri olarak ses başlıkları altında ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ses, işitsel deneyim, mekânsal deneyim, mekân tasarımı

ABSTRACT

Sound is a deep concept that cannot be reduced to a simple vibration in the air for the human, space, and the relationship between them. When a space turns into a body for sound, it becomes an information source perceived through auditory means. While this knowledge turns into an experience, it also turns a space into a place. Therefore, hearing a space as a “body” requires realizing its aural features turning it into a place. This comprehension enables realizing how important the sound phenomenon and auditory experience are in the production of spaces lived from a room to a city. However, today, it is seen that the sense of sight is isolated from its natural interaction with other senses and is privileged in space design and experience. In this direction, theoretical and practical studies are getting more and more intensive. In spite of that sound has irreplaceable qualities for the spaces experienced with its objective and spiritual essence integratedly. This situation necessitates increasing studies aimed at analyzing sound with its physical and psychophysical features and evaluating them for space design. In this respect, the study aims to reveal what sound means in the relationship that human establish with space in a physical, cognitive, psychological, and cultural context. The data obtained with an interdisciplinary approach through literature review have been evaluated to define the concept of sound and to reveal its features for space design. These features have been revealed under several headings: Sound as a means of transmission of personality and identity, Sound as the carrier of messages regarding the inner and outer world; Sound as one of the means that make the experience possible.

Keywords: Sound, auditory experience, spatial experience, space design

1. ORCID: 0000-0003-3649-4041

1. Araştırma Görevlisi, Doğu Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, ayamandag@dogus.edu.tr

2. ORCID: 0000-0001-7999-5845

2. Doçent, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, ozgekandemir@eskisehir.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

In the relationship between human and space, sound is a concept that cannot be reduced to a simple vibration in the air. When a space turns into a body for a sound seeking an origin or a body, it becomes a source of information perceived through auditory means. In this process, sound needs space to express itself and vice versa. While the structure of the sound is affected by the features of the space, the emerged sound is also becoming the carrier of information about these properties. Then information transformed into experience, turns a space into a place. Therefore, hearing a space as a "body" requires perceiving the aural features that turn it into a place. This comprehension makes contribution to realize how important the sound phenomenon and auditory experience are in the production of spaces lived from a room to a city. This is also to be aware of the physiological, psychological, cognitive and behavioral effects that the space can create on people through auditory means. A person is exposed to many sounds in daily life and sometimes takes refuge in silence or a sound as a point of escape. Even in most spaces described as quiet, people are stimulated by aural means without realizing it. Sound is always a human's means of connecting with the environment, except for some particular cases. On the other hand, today in the studies on production of built environment and spaces, it is seen that the sense of sight is isolated from its natural interaction with other senses, and visual stimuli are privileged and prioritized compared to other stimuli. As a result of this approach, spaces gradually become objects of visual abstraction. At this point the study does not ignore the physiological, psychological and perceptual importance of the sense of sight for human. Essentially, it is known that how important multisensory spatial experience is for space design. However, it should be noted that sound has irreplaceable qualities for spaces experienced integrately with its objective and spiritual essence. On this direction the study aims to reveal what sound means in the relationship that people make with space within the physical, cognitive, psychological and cultural context. Sound with its content varying from natural sounds to human sounds, from mechanical sounds to sounds related to social structure, from silence to sounds as indicators, while being the subject for examination of different areas, it also becomes the carrier of important inputs for space design. The study reveals these inputs through interdisciplinary data obtained through literature review. In this context, the study primarily includes the expansions of the concept of sound, and then reveals the features of sound for space design. These features are revealed under the several headings: Sound as a means of transmission of personality and identity, Sound as the carrier of messages regarding the inner and outer world; Sound as one of the means making the experience possible. Sound as a means of transmission of personality and identity: it includes auditory features of space design that distinguish a place from others and make it different and original. Sound as the carrier of messages related to the inner and outer world: it includes the auditory features of space design that make a space a communication tool. Sound as one of the tools that enable the experience: it includes the auditory features of space design that make a space an experience. A space acquire being, personality, and character through its sound. While a space is perceived through the reverberation of sound, the features of reverberation reveal the properties of the spatial elements. Sound connecting a human to the space outside his body, is a means of getting in touch with the world. Sounds, the carriers of different messages from warning to request, from order to information transfer, involve data related to the things audible even if invisible. Essentially, the sound perceived by the body, contributes to the space becoming a body experience. The experience requiring to get-in touch with the world, the body, and the others, enable making sense of space and transforming it into a place. With these data the study aims to reveal the values of the phenomenon of sound and hearing that cannot be ignored for space design. These values again reveal the overlooked spatial characteristics of sound commonly seen today as a secondary source of anxiety or discomfort relative to visual perception. Thus, the study aims to contribute to the softening of the dominance of the eye, vision and visuality in today's space design.

GİRİŞ

Günümüzde “bir odadan bir kente” toplumsal yaşamın ürünü olan tüm mekânlarda, görsel uyarıcıların diğer uyarıcılara kıyasla ayrıcalıklı ve ön planda tutulduğu, bu yaklaşım sonucunda ise mekânların birer görsel soyutlama nesnesi haline geldiği görülmektedir. Lefebvre’nin de ifadesiyle, toplumsal yaşamdaki her şey optik bir izlenime, optik dışındaki izlenimler ise sembolik birer varlık olarak görsele doğru geçişin araçları haline dönüşmektedir. Bu süreçte mekân yoğun, saldırgan ve baskıcı bir görselleştirme yoluyla toplumsal bir varlık edinir hale gelmiştir. Mimarlık ise maddesizleşip tüm toplumsal hareketlerle sürüklenirken; soyutlamaya, görselleşmeye, formel mekânsallığa yönelmiştir (Lefebvre, 2014: 293-294,309). Oysaki Arnheim’in de ifadesiyle soyutlama eylemi doğrudan deneyimden geri çekilme olarak değerlendirilmektedir (Arnheim, 2015:213). Artık bir deneyim alanı olarak canlı beden bütünlüğünün yerini, “güvenilir” (ama kesin olmayan) bir bilgi arayışının mecrası olan beş duyudan özellikle görme duyusu alır hale gelmiştir (Jay, 2012:67-68).

Çağdaş şehir, bedenden koparak gitgide bir göz şehri olma yolunda ilerlerken, temeli plastik ve mekânsal deneyime dayalı olan mimarlık, varoluşsal derinlik ve içtenlikten kopuk imge ürünlerine dönüşen binalar üretir hale gelmiştir (Pallasmaa, 2011:14, 37-39). Modern kent planlamacıları ve mimarlar “temas” kenti olarak ifade edilebilen bir oluşumu ortadan kaldırarak yerine “görünmez” yapıları ve açık toplumu olan kentler kurmak için uğraşmaktadır (Vidler, 1993:34-36). Oysaki işitilemeyen, dokunulamayan ya da hissedilemeyen bir şeyi görmek, içeride var olanın erişilmez olduğu duygusunu artırmaktadır (Sennet, 2013:136).

Bu ve benzeri verilerle ele alınan çalışma, görme duyusunun insan için fizyolojik, psikolojik ve algısal önemini göz ardı eder nitelikte değildir. Fakat mekân tasarımı ve kent planlamasında, gözü diğer duyarlarla olan doğal etkileşiminden yalıtılan ve mekânsal deneyimde görme duyusunu ayrıcalıklı kılan çalışmalara yönelik eleştirel bir yaklaşım benimsemektedir. Çok duyulu mekânsal deneyimin, temelde mekân tasarımı için ne denli önemli olduğu bilinmektedir.

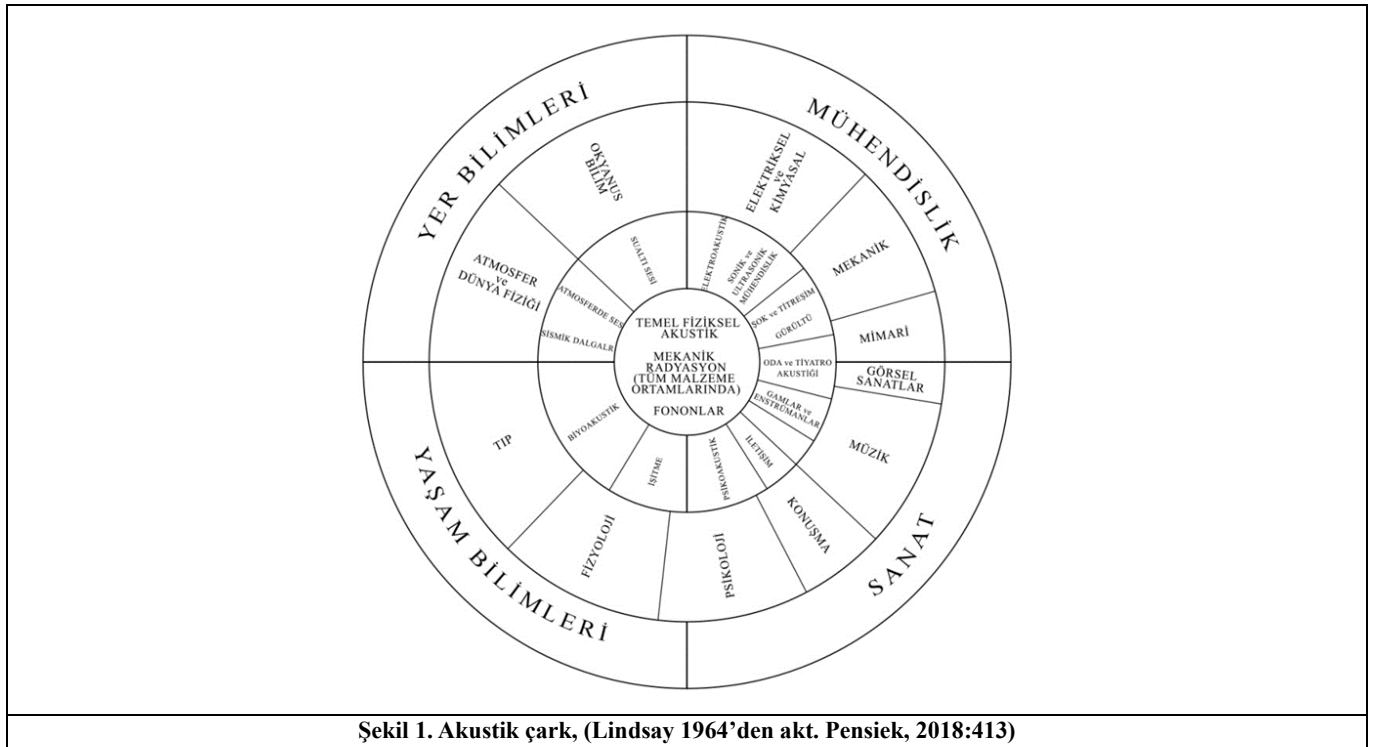
Bütün duyarlar zengin bir nitelik çeşitliliği sunarken (Arnheim, 2015:33), her etkileyici mimari deneyim çok duyulu bir deneyime karşılık gelmektedir. Mimarlık, sadece görmeye ya da klasik yaklaşımla beş duyu yerine, birbirleriyle etkileşen ve kaynaşan birçok duyuya dayalı deneyim alanı içermektedir (Pallasmaa, 2011:52). Görmenin yayılımsız duyuları, dokunmanın ve diğer duyarların yayılımsız duyularıyla birleşerek oluşturdukları sentez sonucunda maddi nesne fikri ortaya çıkmaktadır (Bergson, 2015:38). Burada diğer duyu verilerini görmenin diline çevirebilmek ya da bunun tersini yapabilmek mümkün olamamaktadır (Merleau-Ponty, 2017:215).

Bu farkındalıkla çalışma mekânsal deneyimin önemli bir bileşeni olan ses ve işitme olgusunun, mekân tasarımı ve kent planlaması için göz ardı edilemeyecek değerlerini literatür incelemesi ile ortaya koymayı amaçlamıştır. İnsan deneyimi tamamen görmeye dayalı olmamasına rağmen günümüzde yapı çevreye yönelik yapılan çalışmalarda sesin, en iyi ihtimalle Lehecka’nın da ifade ettiği gibi, görsel algıya göre “ikincil bir endişe kaynağı” (Lehecka, 2017: ii), en genel çerçevede ise, planlama ve tasarım uygulamalarında ve de politika oluşturmada “kamu rahatsızlığı” olarak algılanır hale geldiği görülmüştür (Bild vd., 2016:2). Temelde fiziksel, fizyolojik, biyolojik, psikolojik akustik, konuşma iletişimi haberleşme akustiği, müzikal akustik ve mimari akustik gibi alanlar sesle ilişkili çalışmalar yürütmektedir. Ancak mimari akustik ölçeğinde değerlendirildiğinde sesin, genelde olumsuz koşulların iyileştirilmesine yönelik ele alınıp, çözülmesi gereken bir rahatsızlık olarak değerlendirildiği dikkat çekmiştir (Asselineau, 2020:26; Everest, 2001:304; Kuttruff, 2000:60; Long, 2006:xxv; Thompson, 2002:24).

Bu değerlendirmenin aksine mekânı var eden öğelerden biri olan sesin varlığının duyumu ve deneyiminin mekân tasarımı ve kent planlaması için yeri doldurulamayacak veriler barındırdığı bilinmektedir. İnsanın ses aracılığıyla mekânla nasıl etkileşime girdiğini anlamak ve sesin mekânın işlevlerini-kullanımını nasıl etkilediğinin farkında olmak, mekânların tasarlanmasını ve deneyimlenmesini olanaklı hale getirmektedir. Sesin sahip olduğu çoğu nitelik (ritim, yoğunluk, perde, tını, hız, şekil, düzen) algısal özellikler taşımaktadır. Bu özellikler aracılığıyla mekânın algılanma sürecinde ses, bir deneyim haline gelirken mekânsal deneyimi de mümkün kılmaktadır. Pallasmaa’dan aktarımla bedene ilişkin algı ile içinde bulunulan dünyaya ilişkin imge sürekli deneyime dönüşür; mekândaki yerinden ayrı bir beden yoktur, algılayan kendiliğinden bilinç dışı imgesiyle bağlantılı olmayan bir mekân yoktur (Pallasmaa, 2011:51). Bu çerçevede mekânı deneyimleyen “beden” olarak mekânı işitmek, onu bir yer haline dönüştüren işitsel özellikleri kavramayı gerektirmektedir. Bu kavrayış, insan üzerinde oluşabilecek fizyolojik, psikolojik, bilişsel ve davranışsal etkilere yönelik farkındalığı da sağlar niteliktedir.

Churchill (1943)'in ifade ettiği gibi “bizler binalarımıza biçim verirken binalarımız da bize biçim vermekte”, yapı çevre pek çok yolla insan davranışını etkilemektedir. İnsanlar üzerinde negatif izler bırakan mekânlardaki, işitsel deneyimleri inceleyen Treasure, bu mekânları tasarlayan “Mimarların kulakları var mı?” sorusunu yöneltmekte ve bina tasarlarken onları pek kullanmadıklarını düşündüğünü ifade etmektedir (Treasure, 2017). Bu ifadeler doğrultusunda önemli olanın, mimarlığı sesin algılanışına göre yaratmak (Bektaş, 2008:44), görüleni işitilir kılmak (Le Corbusier, 2019:7) olduğu görülmektedir.

Ses, sahip olduğu özellikler ve açılımlarının çok yönlülüğüyle pek çok alanın araştırma konusu haline gelmiştir. Akustik alanında yaptığı çalışmalarla bilinen fizikçi R. Bruce Lindsay'in ortaya koyduğu akustik çark, sesin bu özelliğini gösteren bir yapı sergilemektedir (Şekil 1). Tarihi süreçte ses üzerine çalışan tasarımcılar ise; fiziği, matematiği, biyolojiyi, psikolojiyi ve kültürü kapsayan zengin bir çerçevede çalışmalar gerçekleştirmiştir. Farnell (2010:7), ses tasarımı tarihinin, Yunanlılar ve Romalılardan öncesine kadar uzandığını ve beraberinde getirdiği terminoloji ve teori bütünüünün içerisinde kaybolmanın çok kolay olduğunu dile getirmiştir.

Şekil 1. Akustik çark, (Lindsay 1964'den akt. Pensiek, 2018:413)

Mekânların tasarlanma sürecinde bu kaybolmanın yaşanmaması için temeldeki gereklilik, ses ve işitme olgusunun ve de mekândaki işitsel deneyimin bir tasarım verisi olarak değerlendirilmesidir. Sesin duyumsanması, insanın yorumlama gücü ve anlamlandırma yetisiyle birleşerek, işitsel olarak da deneyimlenebilen mekânların açığa çıkmasını olanaklı kılmaktadır. Bu çerçevede Hendy'nin deyiimiyle tarihin her döneminde, dünyanın dört bir ucundaki insanlar sayısız mektup, günlük, gazete, kitap ve söylevde olaylara ve mekânlara ilişkin kişisel izlenimlerini kaydederken gördükleri yanında işittiklerini de kaleme almıştır (Hendy, 2016:18). Yani ses bünyesinde nesnel ve tinsel özülle birlikte deneyimlenen her mekân için, işitsel nitelikler barındırmaktadır. Sese ilişkin fiziksel ve algısal (psikofiziksel) özellikler, mekânsal deneyimin açığa çıkmasında önemli roller üstlenmektedir.

Sessiz olarak nitelendirilen çoğu mekânda dahi insan, farkında olmaksızın işitsel yollarla uyarılmaktadır. Ses, bazı özel durumlar dışında daima insanın dünyayla bağlantı kurma aracıdır. Bu çalışmanın temel amacı da disiplinler arası verileriyle sesi mekânsal bir fenomen olarak değerlendirip, her koşulda seslerle çevrili bir ortamda var olan insanın, mekânla olan işitsel ilişkisini ortaya koymak, bu yönde tasarımcılar ve planlamacılara yönelik işitsel farkındalığın oluşmasına katkı sağlamaktır.

Bu çalışma kapsamında sesin insana, mekâna ve aralarındaki ilişkiye yönelik çok katmanlı yapısı, (mimarlık, iç mimarlık, kent planlama, psikoloji ve bilişsel bilimler, davranış bilimleri, sosyal ve beşerî bilimler, iletişim bilimleri ve teknolojileri, akustik ve psikoakustik dahil olmak üzere) çeşitlenen literatür verilerinden elde edilen kuramsal açılımlarla ortaya konulmuştur. İnsan için birer bilgi kaynağı olan sesin özellikleri, mekâna yönelik bilgilerin elde edilmesinde önemli görülmüştür. Sesin, mekânla kurduğu ilişkide insan için; biyolojik, bilişsel, psikolojik ve kültürel

bağlamda neleri ifade ettiği sorgulanmış, elde edilen veriler oluşturulan ana başlıklar altında aktarılmıştır. Bu doğrultuda kavramsal olarak Ses Nedir? sorusunun yanıtları aranmış, Sesin Mekân Tasarımına Yönelik Özellikleri Nelerdir? sorgulaması yapılmıştır. Elde edilen veriler, kişilik ve kimliğin aktarım aracı olarak ses; iç ve dış dünyaya ilişkin mesajların taşıyıcısı olarak ses; deneyimi olanaklı kılan araçlardan biri olarak ses başlıkları altında ortaya konulmuştur.

1. Ses Kavramı

Ses, yapılı ya da doğal çevrede, en gelişmişten en ilkele toplumsal yaşamın yansıması olan kültürel ifade biçimlerinde insan, hayvan, yağmur, müzik, mekân sesi gibi farklı biçimlerde varlık göstermektedir. Gündelik yaşamın içindeki bu ve benzeri türden pek çok ses kendi varlıklarını sürekli olarak hissettirmekte, dikte etmekte ve hatta dayatmaktadır. Sesler yalnızca tınısal ve akustik nitelikleri bakımından değil anlam açısından da insanın var olduğu ilk andan itibaren tarihsel yolculuğuna olağan tüm çeşitliliğiyle eşlik etmektedir. Bu çeşitliliğiyle ses kavramının incelenmesine yönelik yapılan çalışmaların aktarılmasında yaşanan güçlük Dolar (2013:19)'ın da ifade ettiği gibi söz dağarcığının yetersizliğidir. Anlamı sonsuz derecede aşan sonsuz ses perdesiyle karşı karşıya gelindiğinde, sözcükler insanı yüzüstü bırakmaktadır.

Hendy, tarihi süreçte sesi anlamaya ve onu kontrol etmeye, sessizliği dayatmaya, dinlemeyi teşvik etmeye, şarkı söylemeye ve bağırma yönelik isteğin on binlerce yıllık bir istek olduğunu dile getirmiştir (Hendy, 2016:19). Sesi anlama isteği düşünürler için de geçerli olmuştur. Demokritos, felsefe tarihinin başlarında havada seslerin var olduğu ve insana her yönden kayıtsız olarak geldiği görüşüne sahip olmuştur. Aristoteles, sesin bir hava hareketi olduğunu dile getirmiştir. Lucretius, bir sesin her yöne nasıl dağıldığını ve görüş alanından uzakta dahi olsa, saklı kalan yerlerin seslerle dolu olduğuna değinmiştir. Aquinas da ses ile diğer duyular nitelikleri birbirinden ayırmış, bir bedenden çıkan sesin sadece bir potansiyel olduğunu, sesin ancak bir ortamda gerçek hale geldiğini belirtmiştir (Pasnau, 1999:309-310). Vitruvius (1993:98-99) ise sesin, dokunma ile algılanan, akan bir nefes hava olduğunu ifade etmiş, sesin suda oluşan dalgalar gibi merkezden sonsuza değin yayılmayı sürdürdüğünü, yatay ve dikey daireler halinde hareket ettiğini belirtmiştir.

Bir görüntü gibi sesi durdurup ona hâkim olmak mümkün değildir. Ses akışının durdurulması geride sessizlikten başka bir şey bırakmamaktadır. Durdurulmaya, sabitleştirilmeye işitme kadar meydan okuyan ikinci bir duyu yoktur (Ong, 2020:47). Fakat görselin diğer duyular karşısındaki başatlığı, elde ettiği süreç boyunca, tat almaktan, koklamaktan, dokunmaktan ve hatta işitmekten gelen şeyi, çizgi, renk, ışık karşısında önce silikleştirmekte, sonra silmekte böylelikle de nesnenin bir bölümü bütününe yerine geçmektedir (Lefebvre, 2014:293). Mimarlığın işitsel algısı mimarlığın görsel algısı tarafından neredeyse bütünüyle baskılanmış olsa da, yine de mimariyi “işitmek” ten söz edilebilmektedir (Roth, 2019:137).

Bu süreçte ses birleştirirken görme yalıtılmakta; ses tüm yönlerde doğru yayılırken, görme doğrusal ilerlemektedir. Görme duyusu dışsallığa işaret ederken ses bir içsellik deneyimi yaratmaktadır. Nesneye bakılırken, ses kendiliğinden kişiye ulaşmaktadır. Göz uzanırken, kulak karşılamaktadır. Binalar bakışa tepki vermezken, sesleri kulaklara iade etmektedir (Pallasmaa, 2011:62). Bir diğer ifadeyle işitsel özellikler görsel uzamın yapamayacağını açığa çıkartmaktadır. Görsel uzam, çizgisellik, bağlı olma, homojen olma ve durağanlığın; işitsel uzam ise, odağı ya da merkezi aynı anda her yerde olan ve sınırı hiçbir yerde olmayan bir kürenin temel karakterini taşımaktadır (McLuhan ve Powers, 2001:101). Gözler hareket ettirildikçe görsel dünya da değişmektedir. Oysa aynı şey ses için geçerli değildir (Eagleman, 2021:106). Ses insanın içine akarken, bir şeyi görmek ya da seyretmek için nesneden uzaklaşmak gerekmektedir. Görüntü, insana ayrı yönlerden birer birer gelmektedir. Bir şeyi (bir manzarayı veya bir odayı) seyretmek için gözleri bir noktadan başka bir noktaya kaydırmak gerekmektedir. Buna karşın bir ses duyulduğunda, ses her yönden aynı anda insanda toplanır hale gelmektedir. Ses insanı, onu saran işitsel dünyanın merkezi yapmaktadır. Sesin, onu işiten insanı merkezileştirme özelliği bulunmaktadır (Ong, 2020:90-91). Bu süreçte sesin oluşması ve anlamlandırılması için kaynak, ortam ve alıcı aktif roller üstlenmektedir.

Alıcı konumundayken insan, sesi tüm bedeniyle algılamaktadır. Bu süreçte McLuhan ve Powers'ın da ifade ettiği gibi işitsel uzam, dokunsal uzamdan her zamanki gibi ayrılamamaktadır (McLuhan ve Powers, 2001:29). Gözlerimiz, kulaklarımız, burnumuz ve ağızımızın atası dokunmadır. Dokunma diğer duyulara dönüşerek farklılaşmaktadır. Tüm duyular dokunma duyusunun uzantıları olup ten dokusunun özelleşmiş halleridir (Pallasmaa, 2011:13). Dokunsal algı, psikolojide, üç boyutlu mekânı anlamadaki bütünsel bir yöntemi tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu bütünsel çevresel algı sistemi görsel mekânsal algının çok ötesine geçmekte ve daha karmaşık bir coğrafi deneyime işaret etmektedir. Bu algı biçimi: dokunma, konumsal farkındalık, denge, ses, hareket ve geçmiş deneyimlerin belleği olarak birçok duyunun entegrasyonunu içermektedir (O'Neill, 2001:3-4). İnsan beyninin sağ bölümü dokunsal ve

işitsel olanın kaynağıdır. Bu yarı küresel işlevler gerçek bir dengede oldukları zaman elde edilen sonuç ise “kapsamlı kavrayış” tır (McLuhan ve Powers, 2001:92).

Ses dalgaları kulaktaki zarın titreşmesine ve beynin bir duyum algılamasına sebep olmaktadır. Fakat sesler bedenin çeşitli yerlerinde farklı seviyelerde hissedilebilir. Beden yoluyla duyulan sesler, aynı fiziksel fenomenin ve deneyimin parçasıdır. Bazen sesin görsel dışavurumları da görülebilir. Patlamalar şeklinde açığa çıkan yüksek yoğunluklardaki bir ses, nesnelere devirebilmekte ya da parçalara ayırabilmektedir (Farnell, 2010:77). Holl vd. (1994:87)'nin ifadesiyle ses beden tarafından emilmekte ve algılanır hale gelmektedir. Bir davul sesi mideyi titretmekte, bir patlama sesi kemikleri sallayabilmekte, sesler dizisi ise ruh üzerinde büyüleyici etkiler bırakabilmektedir.

Ses aynı zamanda, yemek yiyen bir bedenin gürültüsü, saf orallik olmaktan çıkıp kendini ifade eden bir öznenin dışavurumu haline gelmektedir. Hakkında konuşulan daima cisimlerken, sesler bu cisimlere bağlı nitelikler olmaktan çıkıp onlarla yeni bir ilişkiye, işaret-etme ilişkisine girmektedir (Deleuze, 2015:203). Dolar (2013:21-22)'in deyimiyle tek başına ses, anlam oluşumuna katkıda bulunmayan şeye karşılık gelmektedir. Anlam içermeyen maddi unsurdur ve şayet bir şey söylemek için konuşuluyorsa ses tam da söylenemeyen şeydir. Ses her zaman var olup, söyleyiş ediminin içinde yer almakta, ancak herhangi bir tespitten de yakayı sıyırmaktadır.

Zihin, kendisine gönderilen tüm duyuşsal bilgilerde anlam aramaya programlanmıştır. Bu kuşkusuz, hayatta kalma içgüdüleriyle bağlantılıdır. Çağlar önce göz, kulak ve zihin, çimenlerdeki renk değişikliğini veya bir dalın kırılmasını yaklaşan bir yırtıcı hayvanın belirtileri olarak yorumlamayı öğrenmiştir. Zihin kendisine aktarılan tüm bilgileri anlamlı bir örüntü içine yerleştirmeye çalışmaktadır (Roth, 2018:69). Beyin çeşitli yollarla aldığı sinyallerden örüntüler çıkarma konusunda beceriklidir. Bu örüntülere anlam yüklemekte, anlam ise öznel deneyimlerin ortaya çıkmasında rol oynamaktadır (Eagleman, 2021:57). Bu noktada ses bir araç olup, anlamlandırılmak üzere kullanılmaktadır. Saybaşı (2020:39-40)'nın da ifadesiyle zerrelere halinde yayılan ses bir yandan ani olup yaygındır, diğer yandan ise deniz kabuklarının helezonlarına yerleşmişçesine derin olup sakindir. Anlam arayışıysa süreklidir. Ta ki kuşların kanat çırpışlarını ve seslerini işiteceğimiz kristalleşmiş bir sese ya da kristalleşmiş bir sessizliğe değin.

Sesler içeride durmak yerine yayılmaktadır. Bu nedenle de seslerin nerede bulunduğu değil, nereden geldiği sorulmaktadır (Pasnau, 1999:310). Bir sesin yerini tespit etme sorunu ise sesin kaynağını tespit etme sorunu haline gelmektedir. Onları açığa çıkaran nesnelere birlikte düşünüldüğünde, seslerin anlamları belirginleşir hale gelmektedir. Sesin kaynağı sesin anlamını ve niteliğini belirlemektedir. Merleau-Ponty'nin ifadesiyle ses kavrayışı harekete geçirmekte, görsel algıyı uyarmakta, bakışı sesi çıkaran nesneye yöneltmektedir (Merleau-Ponty, 2005:131). Mekânda belirli bir noktadan çıkan bir ses işitildiğinde ve sesi açığa çıkaranın ne olduğu görüldüğünde ise, sese ve görüşe yönelik çoklu duyu nöronları uyarılmaktadır. Bu durum işitsel ve görsel uyaranlar içeren mekânsal temsilin yaratılmasına yardımcı olmaktadır (Goldstein, 2019:312).

Ses, bir köken, bir beden arayışı içerisindedir. Kaynağı belli olmayan bir ses, bedenini bulsa bile bu durum çok da bir işe yaramamaktadır. Açığa çıkan ses bedene oturmamakta, “bedenle uyumlu olmayan bir yumru” haline gelmektedir. Bu türde bir ses ise, akuzmatik ses olarak nitelendirilmekte ve kaynağı fark edilemeyen sese karşılık gelmektedir (Dolar, 2013:64). Akuzmatik, görülen bir kaynak olmaksızın duyulan bir sesi ifade etmek üzere kullanılan bir sıfatken, sesin algısal gerçekliğini, aktarım ve üretim yöntemlerinden ayırarak vurgulayan bir terime karşılık gelmektedir. Günümüz “ses yeniden üretim sistemleri” bu yolla kullanıcıyı görünmez bir ses deneyimine tabi tutmaktadır (Schaeffer, 2017:64). Sesin kaynağının görülmemesi onu güvenilir hatta yanlış bir temsil haline getirebilmektedir (Merleau-Ponty, 2005:285). Görülmeyen bir ses kaynağı dolayısıyla meydana gelen sesin mekân içindeki yolculuğundan sonra insan kulağına ulaştığında ilettiği mesaj ve sese yüklenen öznel anlamın yanında sese bazı nesnel anlamlar da yüklemek mümkündür.

Teknolojinin gelişimiyle toplumsal yaşam değişime uğrarken, açığa çıkan sesler de farklı olasılıklar ve anlamlar kazanmakta ya da kaybolmaktadır. Fakat Schafer (1994:139-144)'e göre, mevcutta var olan nesnel sesler üzerinden, seslerin anlamlarını incelemeyi mümkün hale getiren bir sınıflandırma yapılabilmektedir. Bu sınıflandırmada:

- Doğal sesler: Yaratma sesleri, kıyamet sesleri, su sesleri, hava sesleri, yerküre sesleri, ateş sesleri, kuşların sesleri, hayvanların sesleri, böceklerin sesleri, balık ve deniz canlılarının sesleri, mevsimlerin sesleri
- İnsan sesleri: Ağızdan çıkarılan sesler, beden sesleri, giysi sesleri

- Mekanik sesler: Makineler, endüstriyel ve fabrika ekipmanları, ulaşım makineleri, savaş makineleri, trenler ve yük arabaları, içten yanmalı motorlar, hava araçları, yapım ve yıkım ekipmanları, mekanik aletler, vantilatörler ve klimalar, savaş ve imha ekipmanları, tarım makineleri
- Toplumsal yapıya ilişkin sesler: Kırsal alan, kasaba, şehir ses peyzajları, denizle ilişkili ses peyzajları, ev ile ilişkili ses peyzajları, ticaret, meslek ve olası geçim kaynaklarının sesleri, fabrika ve ofislerin sesleri, eğlencelerin sesleri, müzik, törenler ve festivaller, park ve bahçeler, dini festivaller
- Sessizlik
- Gösterge olarak sesler: Ziller ve çanlar, kornalar ve ısıklar, zamanın sesleri, telefonlar, işitsel peyzaj, uyarı sistemleri, memnuniyet belirtileri, gelecekteki olayların göstergeleri yer almaktadır.

Burada ifade edilen “ses peyzajları” belirli bir yerde duyulan sesler topluluğu iken (Schafer 1970:5), gürültüleri, müziği, doğal sesleri, insan seslerini, teknolojik sesleri içeren akustik bir ortamı ifade etmektedir (Schafer 1993:104). Bir peyzajın kulaklar yoluyla görülmesine karşılık gelen ses peyzajı, bir toplumun doğal, kültürel, teknik ve sosyal koşullarına işaret etmekte, toplumun önceliklerine, sahip oldukları ya da olmadıklarına göndermede bulunmaktadır. Ses peyzajlarının bileşeni olan ve “yersiz ses” olarak nitelendirilen gürültü ise, istenmeyen, itici, dikkat dağıtıcı ve rahatsız edici sese karşılık gelmektedir. Fakat gürültünün varlığı ve de yokluğu anlam yüklüdür. Hendy’in deyimiyle gürültü, insanlık tarihi boyunca pek çok şey içeren, sürprizlerle ve dramalarla dolu bir konu olarak değerlendirilmiştir (Hendy, 2016:12). Fakat gürültünün yapısı, yaratacağı etkiyi belirlemektedir. Szalma ve Hancock (2011:701)’in deyimiyle aralıklı gürültü genel olarak verimliliği bozmakta, gürültünün yararlı hale gelebilmesi için bütün frekanslarda (beyaz veya pembe gürültü) yüksek enerji düzeyinde ve sürekli olması gerekmektedir.

Gürültü gibi sesin farklı bir uç noktası olan sessizlik, sesin kavranması ve anlamlandırılmasında önemli bir yere sahiptir. İnsan kulağının işitme başlangıcı olan sessizlik (0 dB) (Lyver, 1999:13), zıttını ima etmekten ve varlığına yönelik ısrarcı olmaktan asla vazgeçmemektedir; " yukarı " olmadan " aşağı " ya da "sol" olmadan "sağ" olamayacağı gibi. Sessizliği ayırt etmek için kişinin çevredeki dil veya ses ortamını kavraması gerekmektedir (Kulper, 2020:92). Ses, sessizliğin; sessizlik de sesin neyi ima ettiğini anlamada yardımcı olmaktadır. Bazı mekânlarda arka fonda sabit olan seslere kulak alışır ve gürültülü durumlar dışında arka seslerin varlığı sessizlik algısını etkilemez. Bu özelliğinden dolayı sessizlik bir noktada görecelik kazanır. Özel yalıtımlı alanlar dışında mutlak bir sessizlikten bahsetmek pek mümkün değildir. İnsan işitmese dahi sesler evreninde ilk hayat belirtisi olan sesin olmadığı tek bir an bile yoktur. Sessizlik, çoğu insan tarafından odaklanma için koşul gibi sunulsa da işitilen bir şeyin olmaması yere ve zamana göre beraberinde birtakım eksiklikler getirebilir. Bu tür eksikliklerin oluşmaması için Kagge (2020:18)’nin ifadesiyle sessizlik de konuşmaktadır. Sessizlik konuşmalı ve dinleyici de onunla konuşarak orada var olan potansiyelleri ortaya çıkarıp bu durumdan yarar sağlamalıdır. Bu doğrultuda Sonnenschein, günlük hayatta sıkça rastlanılan bazı ses örneklerinin yoğunluk değerlerini ortaya koymaktadır (Tablo 1).

dB (desibel)	ses örnekleri
0	işitme eşiği
10	yaprak hışırtısı
30	fısıltı
40	sessiz ev (şehir arka planında)
60	sıradan konuşma
70	yoğun trafik, ortalama film diyalog seviyesi
80	gür televizyon sesleri
90	analog tiyatrolarda gür ses
100	bağırış, motosiklet, matkap
110	rock müzik
120	uçanın havalanması
130	acı eşiği

Tablo 1. Bazı ses yoğunluğu örnekleri, (Sonnenschein, 2001:66)

Sonuç olarak Schafer'in ortaya koyduğu sınıflandırmada yer alan gösterge olarak sesler ise, Benzel'in de ifade ettiği gibi oda ölçeğinden kent ölçeğine (odanın, yapının, peyzajın ve şehrin) bütünlüklü bir yaklaşımla ele alınması gereken mekân tasarımı (Benzel, 1997:18) için önemli veriler barındırmaktadır. Eco'nun söylemiyle algılanabilir bir davranışa yol açan ya da hangi davranışa yol açtığı bilinen her şey gösterge olarak nitelendirilebilmektedir (Eco, 2019:27). Eğer bir gösterge, bir kişiyi, belirli bir açıdan ve belirli özelliklere dayanarak başka bir şeye yönlendiren bir şeye karşılık geliyorsa, bütün somut gereçlere, mimari yapılara ve oluşumlara birer gösterge olarak bakılabilmektedir (Eco, 2019:113). Bu çerçevede mekânın temel öğelerinden biri olan ses kullanıcıda birtakım davranış biçimlerini harekete geçiren ya da başlatan birer gösterge taşıyıcısı olarak mekân tasarımı için önemli veriler içerir hale gelmektedir.

2. Sesin Mekân Tasarımına Yönelik Özellikleri

İnsan gündelik yaşam akışı içerisinde kimi zaman isteksiz bir biçimde pek çok sese maruz kalmakta kimi zaman da bir kaçış noktası olarak sessizliğe ya da sese sığınmaktadır. Sesler farklı insanlar ve toplumlar için farklı anlamların taşıyıcısıdır. Bu özellik sesi, fiziksel bir fenomen olmanın ötesine taşımaktadır. Bu bağlamda ses, kişilik ve kimliğin aktarım aracı; iç ve dış dünyaya ilişkin mesajların taşıyıcısı ve deneyimi olanaklı kılan araçlardan biri haline gelmektedir.

2.1. Kişilik ve Kimliğin Aktarım Aracı Olarak Ses

Bedenden türlü perdelerde açığa çıkan ses farklılık yaratmakta, özgün bir ifade biçimi ve kişiyi diğerlerinden ayıran özelliklerden biri haline gelmektedir. Dağdelen (2011:16)'den aktarımla, "ses" ve "kişilik" sözcüklerinin temelde kökenleri birbirleriyle bağlantılıdır. Günümüzde pek çok dilde kişilik anlamına gelen "personality" (İngilizce), "personalité" (Fransızca), Latince "persona" sözcüğünden gelmektedir. "Persona: karakter, kişilik, maske, rol, kişi, Personare ise: çınlamak, tınlamak, sesle dolmak anlamına gelmektedir. Antik Yunan tiyatrosunda korolar ve kişiler, maskelerin arkasından seslenir, bu maskelere karşılık ise Latince ses anlamına gelen "sonus" sözcüğünden türetilmiş olan ve ses için, ses ile anlamına gelen "persona" sözcüğü kullanılmaktadır.

Mekân da onu tanımlayan öğeleri ile kendi sesini yaratmakta, böylelikle her mekân, sesi ile farklılaşarak kişilik ve karakter kazanmaktadır. Blesser ve Salter (2007:2)'in ifadesiyle bir duvar, kendisi ses kaynağı olmasa da işitilebilirdir. Asıl ses kaynağından gelen ses dalgası duvara yansıtıldığında, bu yansıma bir yankı olarak duyulmaktadır. Yankı, duvar ve özelliklerinin (boyut, konum ve yüzey malzemesi) farkında olunmasını sağlayan işitsel bir araçtır. Bir yankı bir duvar (pasif akustik nesne) olarak yorumlanır hale gelmektedir. Yankının gelişinde yaşanan gecikme, duvara olan mesafeyi; sesin yoğunluğu duvar alanını; sesin frekansı ise duvar yüzeyinin malzemesini ortaya koymaktadır. İşitsel korteks sese ilişkin fiziksel özellikleri, algısal ipuçlarına dönüştürmekte ve bunlar dış dünyayı deneyimlemek üzere kullanır hale gelmektedir. Farklı kaynaklardan gelen seslerin mekânsal elemanlarla etkileşime girme biçimi, işitsel mimariye bir kişilik atfetmekte ve yankıyı duvarın "işitsel kişiliği" olarak dinleyicinin yorumuna açık hale getirmektedir.

Asırlar önce atalarımız tarafından barınmak ve ayınlar gerçekleştirmek üzere kullanılan mağaralar da, o yere özel bir ses karakterine sahiptir. Bu mekânlarda sesler yankılanmakla kalmamakta, aynı zamanda yoğunlaştırılmaktadır. Yankılar mekânda dolaşmakta, sesler duvarların düzensiz şekillerine çarparak farklı doğrultularda geri dönmektedir. İnsanın konuştuğu, haykırdığı ya da şarkı söylediği zamanlarda bu mağaralar, bağıra çağıra şarkı söyleyerek seslere karşılık vermektedir. İnsanlarla bu yolla konuşan bu yerler canlıdır. Bu canlılık eylemlere ve yaratılan ürünlere yol ve yer göstermektedir. Mağara her nerede en dikkat çekici sesi çıkarıyorsa, tarih öncesi sanatın en ilgi çekici örnekleri de oradadır (Hendy, 2016:23-24).

Tarih boyunca mimarlık disiplini içerisinde mağaralardan modern mekâna kadar geçen sürede çoğu insanın, büyük ihtimalle, dikkat çekici sesiyle bünyesinde yer etmiş bir mekânı vardır. Bu görüşün aksine mekânın sesiyle bellekte yer edinmeyeceğini öne süren hatta mimarinin ses çıkarmadığını, bu nedenle de işitilemez olduğunu ifade edecek olan görüşler de olabilmektedir. Mimari aynı biçimde ışık da çıkarmamakta buna karşın görülebilmektedir. Mimarının yansıttığı ışık görülebilmekte böylelikle de malzemesi ve biçimi hakkında bir izlenim edinile bilmektedir. Benzer bir biçimde mimarinin yansıttığı ses de duyulabilir. Farklı biçimlerdeki odalar ve malzemeler, sesi farklı şekillerde yansıtmaktadır (Rasmussen, 2018:227). İç mekânlar da büyük ölçekli enstrümanlar gibidir. Sesi toplamakta, yükseltmekte, farklı yerlere iletmektedir. Bu durum, her bir mekâna özgü olan biçim, malzeme ve malzemenin uygulanma şekli ile ilişkilidir. Fakat ne yazık ki pek çok kişi mekânların çıkardığı özgün seslerin bilincinde değildir (Zumthor, 2006:29, 31 ve33).

Mekânın sesi, mekânın durumuna, konumuna, formuna, boyutlarına ve malzemesine göre değişip dönüşürken, açığa çıkan ses ise mekânın bu özelliklerini ortaya koyar niteliktedir. Kendini ifade etmek üzere ses mekâna, mekân da sese gereksinim göstermektedir. Kaban'ın ifadesiyle ses her ne kadar çok yankılanırsa, kapladığı alanı da o kadar çok ifade eder hale gelmektedir (Kaban, 2016:64). Binalardan yansıyan yankıların dinlenmesiyle yön bulmak mümkün olurken mekânın büyük mü küçük mü olduğunu anlamak olanaklı hale gelebilmektedir (Roth, 2018:103). Ses, duvar yüzeylerinde ve bu yüzeylere yakın bölgelerde, duvarların kesiştiği, duvar ile zemin ve tavanın bir araya geldiği noktalarda daha güçlü algılanmaktadır. Mekâna dolan ses, yüzeylerde ve birleşim yerlerinde toplanan durağan dalga frekanslarıyla, mekânın sınırlarını ortaya çıkartmaktadır (Holman, 2010:19). Biçim hakkında bilgi veren ses, bir tünel yolculuğunda tünelin uzunluğu ve silindirik yapısının algılanmasını da sağlamaktadır (Rasmussen, 2018:228).

Görme engellilerin sesle yer belirlemesine yardımcı olan ekolokasyon yönteminde olduğu gibi, yansıyan sesler yardımıyla çevredeki nesnelerin şekilleri ve konumlarını algılamak mümkün olabilmektedir (Goldstein, 2019:312). Görme engelli bir kişi, zaman içinde kendi oluşturduğu seslerden geri dönen işitsel işaretler aracılığıyla engellerden kaçınma yeteneğini geliştirebilmektedir (Eagleman, 2021:42). Heylighen'in ifadesiyle görme engelliler, mekânı bir bütün olarak deneyimleyebilmektedir. Mekânsal deneyimde bir veya birden fazla duyunun yoksunluğu, olağandışı mekânsal deneyimin olası varlığına da işaret eder hale gelmektedir (Heylighen, 2012:26-37). Görme engelliler tavanı duvar olarak tanımlamaktadır. Bu durum, mekânların sınırlarını oluşturan elemanların daha farklı nasıl deneyimlenebileceğini de ortaya koymaktadır (Herssens ve Heylighen, 2010:114).

Ses, öğelerin birbiriyle olan ilişkilerini ve yapımında kullanılan malzemelerin özelliklerini yansıtabilmektedir (Norman, 2017:165). Kulaktaki sesin perdesi, nesnenin uzaklığını bildirmektedir. Tizler yakın, peslerse uzakdaki bir nesnenin varlığının habercisidir. Sesin yüksekliği nesnenin büyüklüğünü anlaşılır kılmaktadır. Ses yüksekse nesne büyük, düşüğe küçüktür. Sesin berraklığı dokuyu temsil etmektedir. Pürüzsüz bir nesne yalın ve berrak, kaba ve pürüzlü olanlar ise parazitli bir sese sahiptir (Eagleman, 2021:74). Malzeme üzerinde biriktirdikleri ya da geri ilettikleriyle, mekânda seslenmektedir. Mekânı hissedilir hale getiren ise bu seslerdir. Ahşabı yiyen kurtların sesleri, tavan arası sesleri, üzerine bastıkça gıcırdayan parke sesleri, menteşesi nedeniyle oluşan kapı sesleri... (Gezer, 2012:8). Bütün bu sesler mekânın bir yere dönüşmesine, anlamlı hale gelerek bellekte yer edinmesine de olanak tanımaktadır.

Mekânların kendine özgü sesleri insan için anıtsallık ya da içtenlik, ret ya da davet, düşmanca ya da konuksever bir yaklaşıma neden olabilmektedir (Pallasmaa, 2011:63). Ses kilise çanlarından çıkarak bir kasabanın sokaklarında yankılanan seste olduğu gibi insanı mekânla dolaysız bir biçimde etkileşime sokabilmekte, mekânı ölçerken mekânın ölçeğini de anlaşılır hale getirmektedir (Pallasmaa, 2011:64). Çünkü Heidegger'in dediği gibi "ölçme" kavramı bilim ve matematikten ziyade deneyimle ilgilidir (Sharr, 2010:81). Mekânın sesi, kullanıcıyla kurulan iletişimde, bir iletişim aracına dönüşmekte; sesin yapısı, mekânın ve malzemenin özelliklerinden etkilenirken aynı zamanda bu özelliklere ilişkin bilginin taşıyıcısı haline gelmektedir.

2.2. İç ve Dış Dünyaya İlişkin Mesajların Taşıyıcısı Olarak Ses

Sesler beden yoluyla işitilmektedir. Hava titreşimleri aracılığıyla ses, insanı bedeni dışındaki mekâna bağlamaktadır. İnsan kendisini ve çevresini işitmektedir. Dolayısıyla ses bedenin içi ile dışını birbiriyle ilişkilendirirken, bedenin sınırlarını da her iki yönde etkilemektedir (Hölzl, 2003:4). İnsanın ses aracılığıyla dış dünya ile kurduğu temas ise, anne rahminde başlayıp yaşam süresi boyunca devam etmektedir. Toop'un ifadesiyle her bir insan henüz doğmamış varlıklar olarak, içerisinde buldukları amniyotik okyanusta deneyimlerin tamamen ötesinde, duyduklarını tanımlayamayan, karanlıkta gizlice fakat çaresiz bir dinleme koşulu ile yaşama başlamaktadır (Toop, 2011:ix).

İnsanın ses ile tanışma süreci anne rahmine düştükten dört hafta sonra başlamaktadır. İnsan o andan başlayarak sürekli olarak, gösterişli sesler havuzundadır: Annenin melodik sesi, kalbinin atması ve nefesinin hırıltılı dalgalanışı. Kalan süre boyunca ses, duyuların tek efendisi olmaktadır. Rahmin sıvı dünyası görmeyi ve koklamayı olanaksız, tat almayı olağan, dokunmayı da donuk hale getirmektedir. Doğum, sesin diğer dört duyu ile rekabetini beraberinde getirmektedir. Bu andan itibaren ise insanın sesle olan ilişkisi farklı bir boyut kazanır hale gelmektedir. Zamanla gelişen görme duyusuyla birleşen işitme duyusu bütünde varoluş göstermektedir. Kazanılmış olan görüntü, kaybedilmiş olan bütünlük için ödenecek olan bir bedeldir (Kaban, 2016:ix-x).

Anne karnında geçirilen süreç ve sonrasında kurulan etkileşimde kullanılan melodik seste, mesaj melodisi, iletilense duygudur ve duygu aracılığıyla güçlü bağlar kurulmaktadır. İlkel müzikte kullanılan ses de benzer özellikler sergilemektedir. Burada ses bir temas kurma şeklidir, fiziksel olarak erişilemeyecek kadar uzak olursa da dokunmaya

olanak tanımaktadır. Tiz veya pes ton veren davul sesi Mors alfabesi gibi, farklı birleşimler, güçlü ve karmaşık ritimlerle uzak, erişilmesi zor bölgelere birbirinden farklı mesajlar taşımaktadır. Ses, bitkiler arasından yükselip tepeleri aşarak, nehirler boyunca insanın yapabileceğinden çok daha hızlı koşarak, köyden köye tekrarlanarak uzaklara savrulmaktadır (Hendy, 2016:30-33). Sesin üretimine dayalı bu iletişim biçiminin etkililiği uzun yıllar hiç bir topluluk tarafından yakalanamamıştır (Gleick, 2011:18). Burada olduğu gibi kaynağından varış noktasına kadar ses, bir kültürel ifade bir biçimi diğer ifadeyle de “kültürel figür” haline gelerek toplumsal deneyimlerin üretimine olanak tanımaktadır (LaBelle, 2010:xvi).

Seslerden elde edilen bilgiler, farklı mesajlar barındırmaktadır. Norman'ın ifadesiyle seslerden alınan bilgiler: kapı tam olarak kapanmadığında açığa çıkan sese; kapının sürgüsü kilitlendiğinde açığa çıkan sese; su kaynadığında çaydanlığın ötmesine; ekmek kızardığında makinenin fırlatma sesine; bir makinede sorun olduğunda sesindeki tanımlanamaz değişikliğe... yönelik olabilmektedir. Bu nedenle de mesajların iletilme aracı olan sesler görsel bilgiler kadar gereklidir. Ses insana göremediği şeylere ilişkin bilgi verebilmekte, bunu ise göz başka bir işle ilgiliyen yapmaktadır (Norman, 2017:165-166). Sesler uyarıcı nitelik taşımakta, tehlikeli durumları önleyici ya da güvende olduğunu aktaran mesajlar içermektedir. Herşeyi görünür hale getirmek mümkün değildir. Sesler, başka hiçbir araçla iletilmeyen mesajları taşıyabilmektedir.

Sesin anlamlandırılmasında ise bilişsel haritalar önemli roller üstlenmektedir. Lang'ın ifadesiyle insan davranışlarının temelini oluşturan bu haritalar (Lang, 1987:136) bir mekânda kişiye nerede olduğunu bilmesine ve nereye gideceğini belirlemesine destek olmaktadır. Harekete ve ortamlar arasındaki etkileşime yol göstermek üzere kullanılmaktadır. Hayatta kalmak, mekânda ve zamanda nerede olduğunu bilmeye dayandığından kaybolma ya da yönlendirilmemiş olma tehdit edici hale gelebilmektedir (Falk ve Dierking, 2000:114). Fakat bilişsel haritalarla ilgili yapılan çalışmalarda, mekânsal bilginin elde edilmesinde önemli roller üstlenen dış dünyaya ait uyarıcıların çeşitliliği ve bilişsel süreçlerin yaratıcı doğası gözden kaçırılmaktadır. Görsel, işitsel, dokunsal, kokusal, tatsal ve kinestetik duyu verileri birbirini tamamlayıcı nitelikte olup, bir mekânın bütünlük temsilini aktarmak üzere bir araya gelmektedir. Buna karşın görsel bilginin baskın olduğuna dair genel yaklaşım halen kabul görmektedir (Downs ve Stea, 2011:316).

Oysaki doğal ya da tasarlanmış sesler yönlendirici ve yol gösterici olabilmektedir. Treasure'dan aktarımla Avustralya yerlileri, taşranın uçsuz bucaksız alanlarında önemli noktaları, su birikintilerini ve diğer yol bulmaya yönelik işaretleri sıralayan şarkı sözlerini dile getirerek izledikleri yollar üzerinde güvenle gezinebilmektedir (Treasure, 2017:43). Ses insan algısıyla iletişime geçmekte ve onu etkilemektedir. Fakat günümüz kültür yapısında görüntü, sese kıyasla algıyı daha çok doyurmakta ve basitleştirmektedir (Kaban, 2016:36). Oysaki görmek renklere veya ışığa, işitmek seslere, bütünüyle duyumsamak ise niteliklere sahip olmayı olanaklı hale getirmektedir (Merleau-Ponty, 2005:5).

Sesin yokluğu durumunda ise insan kimi zaman korkuya kapılmakta, kalp ve nabız atışlarının yankısını zihnin içinde duyabilmektedir (Roth, 2019:138). Bu nedenle insan hayatındaki birçok nesne sesle yüklü hale getirilmektedir: Araba, telefon, bildirim vb. sesleri... Bütün bu sesler, algıyı etkilemek üzere bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde çıkartılmaktadır (Van Egmond 2008:72). Bu yönde sesler ikiye ayrılır. Bunlardan ilki: ürünün malzemesine, boyutuna, geometrik yapısına, enerji kaynağının yapısına bağlı olarak değişebilen dolaylı seslerdir. Diğer ise üzerinde çalışılarak tasarlanan istemli sesler (Özcan ve Van Egmond, 2012:43). Yapay olarak oluşturulan istemli sesler, zengin işitsel çeşitlilik kullanılarak bilgi verici nitelikte ele alınırsa gerçek dünyadaki sesler kadar yarar sağlayıcı olabilmektedir (Norman, 2017:165). Sesler ritmik veya düzensiz olabiliyorken, düzensiz bir ses insanı korkmuş, uyanık, gülme krizine girmiş veya kafası karışmış hale getirebilmektedir (Sonnenschein, 2001:65). Ses; yoğunluğu, perdesi, tınısı, hızı, şekli, düzeni yanında “ritmi” ile farklılaşıp farklı anlamlar taşır hale gelmektedir. Sesin yapısını Sonnenschein'in de ifadesiyle sesin niteliğini oluşturan bu uç noktalar belirlemektedir (Tablo 2).

Nitelik	Uç Noktalar
ritim (<i>rhythm</i>)	ritmik (<i>rhythmic</i>) - düzensiz (<i>irregular</i>)
yoğunluk (<i>intensity</i>)	yumuşak (<i>soft</i>) - gür (<i>loud</i>)
perde (<i>pitch</i>)	alçak (<i>low</i>) - yüksek (<i>high</i>)
tını (<i>timbre</i>)	tona uygun (<i>tonal</i>)- gürültülü (<i>noisy</i>)

hız (<i>speed</i>)	yavaş (<i>slow</i>) - hızlı (<i>fast</i>)
şekil (<i>shape</i>)	dürtüsel (<i>impulsive</i>)- yankılanan (<i>reverberant</i>)
düzen (<i>organization</i>)	düzenli (<i>ordered</i>)- kaotik (<i>chaotic</i>)

Tablo 2. Sesin niteliklerine göre uç noktaları, (Sonnenschein, 2001:65)

Collins'in ifadesiyle zihin, ritimler veya kalıplar halinde sesleri gruplandırma eğilimindedir (Collins, 2020:54). Bu gruplandırmalar ise deneyimlerden, kullanılan dilden ve kültürden etkilenmektedir (Iversen vd., 2008:2270). Ses insanı zamanda yolculuğa çıkarmakta, geçmişe götürmektedir. Bir mekândaki sessizlik, ses ya da gürültü kişiyi geçmişteki olaylara, mekânlara ve zamanlara taşıyabilmektedir. Augoyard ve Torgue (2005:24-25)'nin deyişiyle, bir mekânın işitsel yapısını dönüştüren ses geçirmez bir duvar, geçmişin hatırlatılmasında kronolojik bir sınır olarak kendini dayatmaktadır. Burada duvarın “sonrası” ve “öncesi” durumu bulunmaktadır. Oysaki bir kent farklı tarihi kökenler barındıran birçok ses ortamını aynı zamanda sunabilmektedir. Bu bağlamda mekân, farklı dönemlerin izlerini taşıma yeteneği ile zamanlar arasında bilgi taşımaya yönelik potansiyel bir araç haline gelebilmektedir.

2.3. Deneyimi Olanaklı Kılan Araçlardan Biri Olarak Ses

Sesin havadaki basit mekanik bir titreşime indirgenemeyecek derecede derin bir anlama sahip olması, sesi kavram olarak pek çok disiplinin konusu haline getirirken, aynı zamanda mekânsal deneyime hizmet eden bir fenomene dönüştürmektedir. Sesin varlığı ya da yokluğu, deneyim olasılıklarını genişletirken insanın mekânı algılama sürecine de etki etmektedir.

Sesin kendisi de duyulduğu anda elde edilen bir deneyimdir (Goldstein, 2019:263). Ses bir duyu, bir insan deneyimidir (Farnell, 2010:8). Ses, algı yoluyla elde edilen bir deneyim olup onu deneyimleyecek zihinler olmadan yalnızca havada titreşen dalgalar olarak var olabilmektedir (Farnell, 2010:77). Havadaki sıkışmalar başlangıçta beyinde gerçekleşen elektriksel etkinliklerden ibaret olsa da ses olarak deneyimlenmektedir (Eagleman, 2021:107). Seslerin fiziksel bir gerçeklikten algısal bir deneyime dönüşmesi gibi, mekânlar da duysal girdilerin bilişsel temsiline diğer ifadeyle de birer deneyime dönüşür hale gelmektedir. Merleau-Ponty'nin deyişiyle tüm nesnelere gibi mekânlar da beden sayesinde var olabilmektedir (Merleau-Ponty, 2017a:139). Mekândaki yerinden ayrı bir beden, onu algılayan bedenden ayrı bir mekân da bulunmamaktadır (Pallasmaa, 2011:51). Bu varoluş, ses gibi bir mekânı da bir beden deneyimi haline getirmektedir.

Deneyimler, beynin ölçülebilir olan neredeyse bütün ayrıntılarında değişime neden olmakta ve bu değişimler korunmaktadır (Eagleman, 2021:14-20). Deneyim kişinin önceki gerçekliğini çoğaltan, onu zaten nasılsa öyle bırakan bir şey olmayıp, terimin anlamlı olması için bir şeylerin değişmesi, yeni bir şeyin meydana gelmesi gerekmektedir (Jay, 2012:24). Deneyim bir canlının çevresi ile etkileşimi sonucunda canlıda oluşan izlere karşılık gelmektedir. Çevre etkileşimiyle edinilen bu kalıcı izler “deneyimler”, anlamlandırma eyleminin gerçekleşmesinde belirleyici roller üstlenmektedir.

Her bir deneyim bilgi sağlamakta, bir şeyin bilinci haline gelmektedir. Deneyimler dış dünyayla iletişim kurarak onu anlamak için vazgeçilmez bir araç niteliği göstermektedir. Merleau-Ponty'nin ifadesiyle dünyaya ilişkin tüm bilgiler hatta bilimsel bilgiler bile deneyimler yoluyla elde edilmektedir (Merleau-Ponty, 2005:ix). Dünyayla, bedenle ve başkalarıyla içsel bir iletişim kurmak bir diğer ifadeyle de yan yana olmaktan ziyade etkileşimde bulunmak deneyimi açığa çıkarır hale getirmektedir (Merleau-Ponty, 2017:145).

Sosyal, kültürel, tarihsel, psikolojik bağlamıyla birlikte anlamlandırılan bir “mekân” ise kendine özgü karakteri olan bir “yer”e dönüşmektedir. Fakat bu dönüşümün gerçekleşmesinde “çevrenin” algısal, psikolojik ve fizyolojik bütünlüğü içinde “beden” ile dolaysız bir etkileşime, ilişkilene ve iletişime girmesi gerekmektedir. Fakat Norberg-Schulz'un söylemiyle de genel olarak mekân kavramı ya üç boyutlu geometrik alan ya da algısal alan olarak ele alınır haldedir (Norberg-Schulz, 1984:11).

Oysaki Heidegger'dan aktarımla “mekânlar” matematiksel olarak kavranan “mekân”la değil, deneyim yoluyla kavranan “yer” ile varlık bulmaktadır. Yerler, deneyim ve kullanım yoluyla algılanır hale gelmektedir (Sharr, 2010:53-54). Bir diğer ifadeyle bir yerin gerçekliği ve duygusal açıdan ne anlama geldiği deneyim yoluyla kavranmaktadır (Sharr, 2010:63). Mekân ile yer arasındaki ayrım kent için de geçerlidir. Bu ayrım kişinin yaşadığı yere duyduğu bağlılıktan daha fazlasını gerektirmekte, zaman deneyimini de içermektedir (Sennet, 2018:166).

Yapılar, deneyim ve kullanım yoluyla keşfedilen, “yaşamsal araç ve gereçler”e dönüşürken (Sharr, 2010:48), Deleuze ve Guattari’nin ifadesiyle yaşam deneyimleri, bir yapıya nasıl tepki verildiğine, yapıyla yakın ilişkisinin nasıl kurulduğuna, bu yapıdan çıkarsamalar yapacağımız mimarlık anlayışına bağlı hale gelmektedir (Ballantyne, 2014:44). Bu noktada Loos’un söylemiyle de mimarlık seyredilmek için değil, içine girilip deneyimlenmek için varlık göstermektedir (Loos, 2018:11). Rasmussen (2018:12)’in de belirttiği gibi insanlar için mimarinin açığa çıkarttığı biçimler, dışarıdan bakılmak için değil temelde içerisinde “yaşamak” için oluşturulmaktadır. Bir mimariyi anlamak, dış görünüşünden üslubunu belirlemekten oldukça farklıdır. Mimariyi görmek yetmemekte, onu yaşamak gerekmektedir. Mekân sadece görme yoluyla değil bedenle bütüncül bir biçimde deneyimlenmektedir (Rasmussen, 2018:35).

Her etkileyici mimarlık deneyimi, çok duyulu bir deneyime karşılık gelmektedir. Göz, burun, kulak, dil, ten, kas ve iskeletin her biri madde, ölçek ve mekânla ilgili niteliklerin ölçülmesinde eşit paya sahiptir. Mimarlık sadece görme ya da beş duyu yerine, birbiriyle kaynaşan ve etkileşen pek çok duyusal deneyim alanı içermektedir. Bir mimarlık yapıtı, birbirinden kopuk görsel imgeler koleksiyonu gibi değil, ruhani ve maddi mevcudiyetiyle bütünüyle cisimleşmiş olarak deneyimlenmektedir (Pallasmaa, 2011:52-56). Normal bir öznedede, farklı duyuların katkılarını ölçmenin imkânsız olduğu bütüncül bir deneyim bulunmaktadır (Merleau-Ponty, 2017:174).

Fakat Wordsworth ve Proust’ dan Heidegger ve Davidson’a kadar kaynaklar ortaya koymaktadır ki, bir yerin önemi yeri deneyimlememize değil yerdeki deneyime dayanmaktadır (Malpas, 1999:i). Buna karşın günümüzde çağdaş insanın deneyimi giderek elinden alınır hale gelmiştir. Büyük bir kentte rutin bir gündelik varoluş, deneyime çevrilemez bir yapı sergilemektedir. Açığa çıkan deneyimler insanın dışında gerçekleşmekte, insan bu deneyimleri sadece seyrederek hale gelmektedir (Agamben, 2010:15-17). Kültürel eğilimlerin insanı göze önem vermeye yöneltmesi, insan beyninin herhangi bir başka duyuya eşit ağırlık vermesini zorlaştırmaktadır (McLuhan ve Powers, 2001:80). Böylelikle göz diğer duyu kipleriyle doğal etkileşiminden yalıtılmaktadır. Dünya deneyimini gitgide indirgeyecek ve görme alanıyla sınırlayacak biçimde diğer duyular devreden çıkartılmakta, bastırılmaktadır (Pallasmaa, 2011:49).

Toplumsal yaşamdaki her şey, giderek bir mesajın gözlerle deşifre edilmesi, bir metnin okunması haline gelirken, optik dışındaki bir izlenim sembolik olmaktan kurtulamamaktadır. Bakış nesnelere uzağa, pasifliğe sürgün eder hale gelmektedir. Sadece görülen şey, bir imgeye, donmuş bir soğukluğa indirgenir. Mekân, bu sürecin sonunda, ancak yoğun, saldırgan ve baskıcı bir görselleştirme yoluyla toplumsal bir varlık edinir. Görünür olan, bütün bedenin yerini alır ve onun eksikliğini giderir. Sadece görünür olan ise doğru dürüst görülemez hale gelir (Lefebvre, 2014:293-294).

Böyle bir bağlamda mekânları tasarlayanlar ve kentleri planlayanlar da ellerinde bulunan sınırsız güçten ve toplumdaki her geçen gün biraz daha uzaklaşır, görselliğin ön planda olduğu mekânlar üretir duruma gelmiştir (Gregotti, 2015:22). Mekânın ve zamanın görsel tüketimi hız kazanmış, kentler giderek bir gösteriye, ‘görsel tüketimin düşsel peyzajı’na dönüşür hale gelmiştir (Urry, 2015:41). Doğrudan algılanamayan dünyayı, dolaylı yollarla gösterme eğiliminde olan gösteri, görmeyi insanın ayrıcalıklı duyusu kabul etmektedir. Gösteri, insanların gerçekleştirdiği etkinliklere bağlı olmayan, insanlar tarafından düzeltilmeyen ve yeniden ele alınamayan şeydir. Diyaloğun karşıtıdır (Debord, 2017:38-39).

Buna karşın Hassenzahl’ın deyimiyle deneyim, hafızalarda yer edinen, belirli başlı kelimelerle adlandırılan, tekrar tekrar yaşanıp başkalarına da aktarılan sesleri ve görüntüleri, düşünce ve hisleri, eylem ve istekleriyle kişinin başından geçen bir epizot, bir zaman parçasına karşılık gelmektedir. Deneyim, kişinin dünyayla eylem aracılığıyla girdiği “diyaloğ”dan açığa çıkan bir “hikâye”dir (Hassenzahl vd., 2016:178-179). Dolayısıyla deneyim; yaşanmış somutlaştırmalardan ayrı tutulamamakta, gözlemciyi manzaradan ayıracak mesafede konumlandırılmamaktadır. Deneyim; ‘özne, beden ve dünyası’ arasındaki olağanüstü ilişkiyi unutan yüksek düşünce yoluyla algılanamamaktadır (Merleau-Ponty, 2012:xxxı).

SONUÇ

Eco’nun da ifadesiyle çağımız yalnızca bir unutmaya çağı değildir, aynı zamanda bir yeniden elde etme çağıdır, ama bu yeniden elde etme, kabul etme ve reddetme arasında gidip gelen bir yapı sergilemektedir (Eco, 2019:42). Bu noktada çalışma, sesin, insan, mekân ve aralarındaki ilişkiye yönelik geçmişten gelen değerlerinin, günümüzde yeniden hatırlanıp kabul edilir hale gelmesine yönelik ele alınmıştır. Günümüzde mekân tasarımında ve planlamada görsel algı üstünlüğü, işitilebilir tasarım farkındalığının önüne geçer hale gelmiştir. Bu bağlamda ele alınan çalışma “bir odadan bir kente” mekânın sesi ve işitsel deneyiminin hangi yönleriyle insan için önemli olduğunu yeni-yeniden ortaya koymayı hedeflemiştir. Günümüzde mekân tasarımında sesin varlığının reddedilir ya da bir sorun olarak

kavranılır hale gelmesinin, tasarımcıların ve planlamacıların sese yönelik farkındalığı ve yaklaşımından kaynaklandığı görülmüştür.

Bu doğrultuda çalışmada mekân tasarımına yönelik, sese ilişkin göz ardı edilemez verilerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Sanattan mühendisliğe, yaşam bilimlerinden, yer bilimlerine farklı alanların çalışma konusu olan ses, disiplinler arası bir bakışla incelenerek değerlendirilmiştir. Sesin bir kavram olarak ele alınışının, fiziksel ve de psikofiziksel yaklaşımlardan etkilendiği, bu yaklaşımların ise sese ilişkin bütüncül kavrayışın açığa çıkmasını olanaklı hale getirdiği görülmüştür. Fiziksel olarak hava basıncında bir dalgalanmaya karşılık gelen sesin, fizyolojik olarak bu dalgalanmaların uyardığı işitsel bir duyumu ifade eder hale geldiği; psikofiziksel olarak ise bilişsel bir işleme, fiziksel uyaranların algılanış ve yorumlanış biçimine karşılık geldiği dikkat çekmiştir. Fizikselden psikofiziksele sesin, nesnel bir veriden öznel bir deneyime dönüşmesi heyecan vericidir. Bu farkındalıkla, sesin onu deneyimleyen insana ve mekâna yönelik açılımlarının sorgulanması ve mekân tasarımı için veri teşkil eden özelliklerinin açığa çıkarılması amaçlanmıştır.

Sesin ortamına, hareketine, insana geliş, insanla ve mekânla etkileşime giriş biçimine yönelik verilere, kavramsal sorgulamalarla ulaşılmaya çalışılmıştır. Ses ve işitmenin, göz ve görme ile ayrılan yönlerine yer verilerek sesin özgün yönleri açığa çıkarılmıştır. Sesin, birleştirici, yayılımcı, akıcı, işiteni merkezileştirici ve öznel deneyime olanak veren özelliklerine dikkat çekilmiştir. Sesin özelde dokunma duyusu, genelde ise beden ile olan ilişkisi ortaya konularak sese ilişkin bütüncül bir kavrayışın elde edilmesi amaçlanmıştır. Beden yoluyla kavranan sesin, insan ve mekân için nasıl bir dışavurum ve anlam yaratma aracı haline geldiği açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Ses, insan için onu açığa çıkaran kaynak ile birlikte değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır. Ses bedeniyle, diğer duyuların harekete geçmesine ve çok duyulu bütüncül kavrayışın olanaklı hale gelmesine imkân tanımaktadır.

Doğal seslerden, insan seslerine, mekanik seslerden toplumsal yapıya ilişkin seslere, sessizlikten gösterge olarak seslere çeşitlenen içeriğiyle ses, farklı alanların inceleme konusu, mekân tasarımı ve kent planlaması için de önemli girdilerin taşıyıcısı haline gelmiştir. Ele alınan çalışma mekân tasarımı için sesi, kişilik ve kimliğin aktarım aracı, iç ve dış dünyaya ilişkin mesajların taşıyıcısı ve deneyimi olanaklı kılan araçlardan biri olarak değerlendirmiştir.

Kişilik ve kimliğin aktarım aracı olarak ses, bir mekânı diğerlerinden ayıran, onu farklı ve özgün hale getiren işitsel nitelikler barındırmaktadır. Temelde de ses ve kişilik insan için birbiriyle bağlantılı iken bir mekân da sesiyle varlık, kişilik ve karakter kazanmaktadır. Bir mekân, sesin yankılanması yoluyla kavranırken, yankının özellikleri onu açığa çıkaran mekânsal elemanların özelliklerini ortaya koymaktadır. Bir mekânın sesi, mekânın durumundan, konumu, formu, boyutları ve malzemesinden etkilenirken; açığa çıkan ses, mekânı tanımlı hale getiren özgün özelliklerin kavranmasını olanaklı kılmaktadır. Sesin mekânla etkileşime girme biçimi, mekâna işitsel bir kişilik kazandırmaktadır. Bir beden olarak bir mekânı işitmek, onu bir yer haline dönüştüren özelliklerin işitsel yollarla kavranmasına imkân tanımaktadır.

İç ve dış dünyaya ilişkin mesajların taşıyıcısı olarak ses, bir mekânı bir iletişim aracı haline getiren işitsel nitelikler barındırmaktadır. İnsanı bedeni dışındaki mekâna bağlayan ses, dünya ile temas kurmanın bir aracıdır. Sesin topluluklar tarafından üretilme biçimi, kültürel ifade biçimlerinden birini oluşturmaktadır. Sese dayalı bu kültürel ifade biçimi, öznel ve toplumsal deneyimlerin önünü açmaktadır. Uyarıdan, ricaya, emirden, bilgi aktarımına farklı mesajların taşıyıcısı olan sesler, görülemeyene buna karşın işitilebilir olana yönelik veriler barındırmaktadır. Sesler mekânsal bilginin elde edilmesinde aktif roller üstlenirken, insan davranışının temelini oluşturan bilişsel haritalara da veri oluşturmaktadır. Bu veriler, mekânın çok duyulu bütünlük temsilinin yaratılmasına katkı sağlamaktadır.

Deneyimi olanaklı kılan araçlardan biri olarak ses ise, bir mekânı bir deneyim haline getiren işitsel nitelikler barındırmaktadır. Sesin kendisi de bir deneyim ürünü iken, etkileşime girdiği mekânı da birer deneyime dönüştürmektedir. Temelde beden sayesinde algılanan ses, mekânın da birer beden deneyimi haline gelmesine katkıda bulunmaktadır. Dünyayla, bedenle ve başkalarıyla iletişim kurmayı gerektiren deneyim, mekânın anlamlandırılmasına ve onun bir yer haline dönüşmesine yardımcı olmaktadır. Böylelikle bir mekân, sadece bakılmak için değil içerisinde yaşamak için varoluş gösterir hale gelmektedir. Genelde deneyim özelde ise işitsel deneyim mekânların, “yaşanan mekânlar” olarak kavranmasına olanak tanımaktadır. Bir yerin önemi yerdeki deneyime dayanmakta, yerdeki deneyim ise, çok duyulu etkileşimi gerekli kılmaktadır.

Bu verilerle çalışma, günümüz mekân tasarımı ve kent planlamasında görülen; göz, görme ve görsel olanın başatlığının yumuşatılmasına katkı sağlamayı amaçlamıştır. Lefebvre (2010:108)'nin de ifadesiyle görsel olanın bedensel olan üzerindeki başatlığı, yok olmasa da yumuşatılabilir. Bu durum, gündelik hayatın mekânla ilişkisini yavaşça fakat kesin olarak dönüştürecektir.

Ses aracılığıyla mekân yaratmak amacıyla birtakım enstatif işler üreten Bernhard Leitner biçim ve içerik olarak ses hareketleriyle belirlenen mekânların beden aracılığıyla işitsel-fiziksel deneyimini ele alır. Bu işler vesilesiyle zaman zaman yeni bir mekân yarattığı gibi mevcuttaki mekânın algısını değiştirdiği örnekler de mevcuttur. Leitner'a göre: "Bir çizgi sonsuz noktadan oluşan bir dizidir. Bir ses çizgisi ise peş peşe dizilmiş hoparlörler aracılığıyla sesin bir hoparlörden bir diğerine yönlendirilmesiyle oluşur. Bir mekân çizgiler ile tanımlanabilir. Ses çizgileri de aynı şekilde hareket eden ses aracılığıyla yeni bir mekân tanımlayabilir niteliktedir (Leitner, 2008, s. 135). Leitner'ın yaklaşımında da görüldüğü üzere mekân sadece optiğe ve geometriye dayanan niteliksel verilerle tanımlanamaz bir kapsama sahiptir. Mekân, bedenin (bedenlerin) işgal ettiği kanlı canlı tensel bir varlık haline yeni-yeniden gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2010). *Çocukluk ve Tarih: Deneyimin Yıkımı Üzerine Bir Deneme* (Çev: Betül Parlak). İstanbul: Kanat Kitap.
- Arnheim, R. (2015). *Görsel Düşünme*. (Çev: Rahmi Öğdül). İstanbul: Metis Yayınları.
- Asselineau, M. (2020). Characterizing The Acoustics of Places of Worship. *Worship Sound Spaces* içinde (s. 13-30). New York: Routledge.
- Augoyard, J.-F. ve Torgue, H. (2005). *Sonic Experience: A Guide To Everyday Sounds* (Çev: A. McCartney ve D. Paquette). London: McGill-Queen's University Press.
- Ballantyne, A. (2014). *Mimarlar İçin Deleuze ve Guattari* (2. Baskı) . İstanbul: Yem Yayınları.
- Bektaş, C. (2008). Algı-Oylum. *Mimarlıkta Malzeme*, 3 (7), s. 43-45. İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası Büyükşehir Şubesi.
- Benzel, K. F. (1997). *The Room in Context: Design Beyond Boundaries*. NY: McGraw-Hill.
- Bergson, H. (2015) *Madde ve Bellek Beden-Tin İlişkisi Üzerine Deneme*. (Çev. Işık Ergüden) İkinci Baskı. Ankara, Dost Kitabevi.
- Bild, E., Coler, M., Pfeffer, K., & Bertolini, L. (2016). Considering Sound in Planning and Designing Public Spaces: A Review of Theory and Applications and a Proposed Framework for Integrating Research and Practice. *Journal of Planning Literature*, 31(4), s. 419-434.
- Blessner, B. ve Salter, L.-R. (2007). *Spaces Speak, Are You Listening? Experiencing Aural Architecture*. Cambridge, London: The MIT Press.
- Churchill, W. (1943). Speech to the house of common, Meeting in the House of Lords. <https://winstonchurchill.org/resources/quotes/famous-quotations-and-stories/> (Erişim tarihi: 14.11.2022).
- Collins, K. (2020). *Studying Sound: A Theory and Practice of Sound Design*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Dağdelen, Y. (2011). *Diksiyon*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Debord, G. (2017). *Gösteri Toplumu* (Çev: A. Ekmekçi ve O. Taşkent). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Deleuze, G. (2015). *Anlamın Mantiği* (Çev: H. Yücefe). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Dolar, M. (2013). *Sahibinin Sesi* (Çev: B. E. Aksoy). İstanbul: Metis.
- Downs, R., M. ve Stea, D. (2011). Cognitive Maps and Spatial Behaviour: Process and Products. M. Dodge, R. Kitchin ve C. Perkins. *The Map Reader: Theories of Mapping Practice and Cartographic Representation* içinde (s. 312-317). UK: John Wiley & Sons Ltd.
- Eagleman, D. (2021). *Canlı Devre: Durmaksızın Değişen Beynin İcyüzü* (Çev: Z. Arık Tozar). İstanbul: Domingo Yayınevi.
- Eco, Umberto. (2019). *Mimarlık Göstergelimi* (Çev: F. Erkman Akerson). İstanbul: Daimon Yayın
- Everest, F., A. (2001). *The Master Handbook Of Acoustic*. (4.Baskı) New York, USA: McGraw-Hill Education.
- Falk, J. H. and Dierking, L. D. (2000). *Learning from museums, Visitor experiences and the making of meaning*. Oxford: American Association for State and Local History Book Series, AltaMira Press.
- Farnell, A. (2010). *Designing Sound*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Gezer, H. (2012). Mekânı Kavrama Sürecinde Algılama Bileşenleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), s. 1-10.
- Gleick, J. (2011) *The Information*. New York: Pantheon Books.
- Goldstein, E., B. (2019). *Duyum ve Algı* (Çeviri Editörleri: G. Malkoç ve F. Girgin Kardeş) (9. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gregotti, V., (2015). *Mimarlığın İçinde* (Çev: A. Erol). İstanbul, Türkiye: Janus Yayıncılık.
- Hassenzahl, M., Eckoldt, K., Diefenbach, S., Laschke, M., Lenz, E. Ve Kim, J., (2016). Anlam Ve Haz Anlarını Tasarlamak /Deneyim Tasarımı Ve Mutluluk. *Cogito*, (83), s. 177-202.
- Hendy, D. (2016). *Sesin Beşerî Tarihi* (Çev: Ç. Çıdamlı). İstanbul: Kolektif Kitap.

- Herssens, J. ve Heylighen, A. (2010). Blind Body Language: Haptics in the Homes of Congenitally Blind. P. J. Clarkson, P. M. Langdon ve P. Robinson (Editörler). *5th Cambridge Workshop on Universal Access and Assistive Technology* bildiri kitabı içinde s. 109-118. Cambridge
- Heylighen, A. (2012). Challenging Prevailing Ways of Understanding and Designing Space. M. Bhatt, , C. Hölscher ve T. Shipley (Editörler). *Spatial Cognition for Architectural Design SCAD 2011 Symposium Proceedings* bildiri kitabı içinde s. 23-40. Universität Freiburg.
- Holl, S., Pallasmaa, J., Perez-Gomez, A. (1994). *Questions of Perception. Phenomenology of Architecture*. San Francisco: William Stout Publishers.
- Holman, T. (2010). *Sound for Film and Television* (3. Baskı). Oxford, UK: Elsevier.
- Hözl, H. (2003). *Can We Create Space By Means Of Sound ?* Master's Thesis. Hollanda: Utrecht School of the Arts - Faculty of Art, Media and Technology.
- Iversen, J., R., Patel, A., D. ve Ohgushi, K. (2008). Perception of Rhythmic Grouping Depends on Auditory Experience. *Journal of the Acoustical Society of America*, 124 (4), s. 2263-2271.
- Jay, M. (2012) *Deneyim Şarkaları* (Çev: B. E.Aksoy). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaban, K., A. (2016). *Sinemada Ses ve Sesin Ontolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kagge, E. (2020). *Gürültü Çağında Sessizlik* (Çev: N. Bakar-Langeland). İstanbul: Alfa.
- Kulper, A. (2020). The silent present: The contemporary atmosphere of architectural historiography. M. Dorrian ve C. Kakalis (Editörler). *The Place of Silence: Architecture / Media / Philosophy* içinde (s. 89-106).
- Kuttruff, H. (2000). *Room Acoustics*. New York: Elsevier Science Publishing.
- LaBelle, B. (2010). *Acoustic Territories Sound Culture And Everyday Life*. New York: Continuum.
- Lang, J. (1987). *Creating Architectural Theory*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Le Corbusier. (2019). *Mimarlık Öğrencileriyle Söyleşi*. (Çev: S. Rifat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. Çev. Işık Ergüden. Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2010). *Gündelik Hayatın Eleştirisi III*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lehecka, K. (2017). *Aural Design: Merging Of Sound And Space*. Master of Architecture. Cincinnati: University of Cincinnati, School of Architecture and Interior Design of the College of Design, Architecture, Art, & Planning.
- Leitner, B. (2008). *P.U.L.S.E. Räume der Zeit / Spaces in time* (Editör: P. Weibel). Ostfildern: Hatje Cantz.
- Long, M. (2006). *Architectural Acoustics*. New York: Elsevier Inc.
- Loos, A. (2018) *Mimarlık Üzerine*. İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Lyster, D. (1999). *Basics of Video Sound*. Oxford: Focal Press.
- Malpas, J. E. (1999). *Place and Experience: A Philosophical Topography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Merleau-Ponty, M. (2005). *Phenomenology of Perception*. NY: Taylor & Francis Group.
- Merleau-Ponty, M. (2012). *Phenomenology of Perception*. Oxon: Routledge.
- Merleau-Ponty, M. (2017). *Algılanan Dünya* (Çev: Ö. Aygün) (5. Baskı). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Merleau-Ponty, M. (2017a). *Algının Fenomenolojisi* (Çev: E.Sarıkartal ve E. Hacımuratoğlu) (1. Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.
- McLuhan, M ve Powers, B. R. (2001). *Global Köy: 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler* (Çev: B. Öcal Düzgören). İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Norberg-Schultz. C. (1984). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli International Publications, INC.
- Norman, D. (2017). *Gündelik Şeylerin Tasarımı*. Ankara: Tübitak.
- O'Neill, M. E., (2001). "Corporeal Experience: A Haptic Way of Knowing", *Journal of Architectural Education*, 55, s. 3-12.
- Ong, W., J. (2020). *Sözlü ve Yazılı Kültür* (7. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Özcan, E. ve Van Egmond, R. (2012). Basic Semantics of Product Sounds. *International Journal of Design*, 6(2), s. 41-54.
- Pallasmaa, J. (2011). *Tenin Gözleri* (Çev: A. U. Kılıç). İstanbul: Yem Yayın.
- Pasnau, R. (1999). What is Sound. *The Philosophical Quarterly*, 49 (196), s. 309-324.
- Pensiek, J. (2018). Technological Solutions Applied In The Control Of Acoustics In Open Office Interiors. *Annals of Warsaw University of Life Sciences - SGGW, Forestry and Wood Technology*, 104, s. 411-419.
- Rasmussen, S., E. (2018). *Yaşanan Mimari*. (Çev: Ö. Erduran). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Roth, L., M. (2018). *Understanding Architecture: It's Elements History and Meaning*. UK: Routledge.
- Roth, L., M. (2019). *Mimarlığın Öyküsü*. (Çev: E. Akça). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Saybaşı, N. (2020). *Mıknatıs-Ses*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Schafer, R. M. (1970). *When Words Sing*. Scarborough: Berandol Music Limited.
- Schafer, R. M. (1993). *Voices of Tyranny, Temples of Silence*. Indian River: Arcana Editions.
- Schafer, R., M. (1994). *The Soundscape, Our Sonic Environment and the Tuning of the World*. Vermont: Destiny Books.
- Schaeffer, P. (2017). *Treatise on Musical Objects: An Essay Across Disciplines* (Çev: C. North and J. Dack). California: University of California Press.
- Sennet, R. (2018). *Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sharr, A. (2010). *Mimarlar İçin Heidegger*. İstanbul: Yem Yayın.
- Sonnenschein, D. (2001). *Sound Design: The Expressive Power of Music, Voice, and Sound Effects in Cinema*. USA, Michigan: Michael Wiese Productions.
- Szalma, J. L. ve Hancock, P., A. (2011). Noise Effects On Human Performance: A Meta-Analytic Synthesis. *Psychological Bulletin*, 137 (4), s. 682–707.
- Thompson, E. (2002). *The Soundscape of Modernity: Architectural Acoustics and the Culture of Listening in America, 1900–1933*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Toop, D. (2011). *Sinister Resonance: The Mediumship of the Listener*. N.Y: Continuum Publishing.
- Treasure, J. (2017). *How to be Heard: Secrets for Powerful Speaking and Listening*. USA: Mango Publishing Group.
- Urry, J., (2015). *Mekânları Tüketmek* (Çev: R.G. Öğdül). İstanbul, Türkiye: Ayrıntı Yayınları.
- Van Egmond, R. (2008). The Experience of Product Sounds. H. N. J. Schifferstein ve P. Hekkert (Editörler), *Product Experience* içinde (s. 69-89). Amsterdam: Elsevier.
- Vidler, A. (1993). Bodies in Space/Subjects in The City: Psychopathologies of Modern Urbanism. *Differences*, 5 (3), s. 31–51.
- Vitruvius, (1993). *Mimarlık Üzerine On Kitap*. İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- Zumthor, P. (2006). *Atmospheres: Architectural Environments-Surrounding Objects*. Basel: Birkhäuser Architecture.